

Łukasz Burkiewicz

ORCID: 0000-0001-9115-0837

Akademia Ignatianum w Krakowie

lukasz.burkiewicz@ignatianum.edu.pl

DOI: 10.35765/pk.2019.2704.16

Sprawozdanie z konferencji
naukowej pt. *Cmentarz –
dziedzictwo materialne i duchowe*
zorganizowanej przez Instytut
Kulturoznawstwa Uniwersytetu
Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie oraz Stowarzyszenie
„Studnia Pamięci” z Lublina
(21-22 października 2019 r.)

W dniach 21-22 października 2019 r. w salach Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie odbyła się konferencja naukowa pod hasłem *Cmentarz – dziedzictwo materialne i duchowe*, zorganizowana przez pracowników tamtejszego Instytutu Kulturoznawstwa oraz Stowarzyszenie „Studnia Pamięci”. W trakcie konferencji rezultaty swoich badań przedstawiło 40 badaczy różnych specjalności: archeologów, historyków, historyków sztuki, antropologów, etnologów, kulturoznawców, filologów, filozofów, teologów, religioznawców, socjologów, pedagogów, przedstawiciele innych nauk, a także pasjonatów historii lokalnej oraz praktyków zaangażowanych w działalność na rzecz ochrony cmentarnego

Sugerowanie cytowanie: Burkiewicz, Ł. (2019). Sprawozdanie z konferencji naukowej pt. *Cmentarz – dziedzictwo materialne i duchowe* zorganizowanej przez Instytut Kulturoznawstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz Stowarzyszenie „Studnia Pamięci” z Lublina (21-22 października 2019 r.). *Perspektywy Kultury*, 4(27), ss. 235-245.

dziedzictwa. Reprezentowali oni szerokie środowisko akademickie: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytet Jagielloński, Akademię Ignatianum w Krakowie, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Rzeszowski, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Akademię Sztuk Pięknych w Warszawie, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, SWPS Uniwersytet Humanistyczno-Społeczny, Uniwersytet Szczeciński, Uniwersytet w Białymstoku i Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie. Ponadto dwie osoby reprezentowały zagraniczne ośrodki naukowe: Uniwersytet Nawarry w Pampelunie oraz Uniwersytet w Hildesheim. Wśród prelegentów znajdowali się również pracownicy naukowcy i merytoryczni takich instytucji jak: Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Wawer m.st. Warszawy, Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Stargardzie, Stowarzyszenie „Crux Galiciae”, Stowarzyszenie „Studnia Pamięci”, Komisja Rabiniczna ds. Cmentarzy, Fundacja Zapomniane, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemyśle, Pracownia Architektury Krajobrazu Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu oraz Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu.

Konferencję otworzył Dziekan Wydziału Humanistycznego UMCS prof. dr hab. Robert Litwiński, który uroczysto powitał wszystkich przybyłych uczestników oraz podkreślił znaczenie i rolę instytucji cmentarza w szeroko rozumianej kulturze. Jako kolejna głos zabrała dr Teresa Klimowicz z Instytutu Kulturoznawstwa UMCS. W części powitalnej konferencji zostały również umieszczone dwa interesujące wykłady: pierwszy autorstwa przewodniczącego komitetu organizacyjnego konferencji prof. dr hab. Jana Adamowskiego (UMCS) zatytułowany *Cmentarz jako całościowy znak kulturowy (morfologia i semantyka)* oraz drugi wygłoszony przez prof. dr hab. Jacka Kolbuszewskiego (UWr) pt. *Cmentarz jako przedmiot badań antropotanologii humanistycznej*.

Obrady w ramach konferencji, z uwagi na dużą liczbę zgłoszonych referatów, zostały zorganizowane w dwóch odrębnych salach; łącznie uczestnicy konferencji mogli wysłuchać dziesięciu paneli o różnorodnej tematyce.

Po uroczystym otwarciu prowadzący przedpołudniowe obrady w panelu nr 1 (sala obrad Wydziału Humanistycznego UMCS) zatytułowanym *Stan i perspektywa badań*, dr hab. Andrzej Trzciniński (UMCS), oddał głos pierwszemu referentowi, dr hab. Leszkowi Hońdo (UJ), który w otwierającym sesję wystąpieniu pt. *Cmentarze żydowskie w Polsce. Najnowsze badania. Perspektywy badawcze* omówił trzydziestoletnią perspektywę badawczą nad cmentarzami żydowskimi. W swoim wystąpieniu potwierdził, że polskie badania nad cmentarzami żydowskimi bazują na dobrze wykonanych pracach inwentaryzacyjnych. Dzięki temu

powstało kilkadziesiąt prac dotyczących różnych aspektów tego zjawiska kulturowego.

Kolejny referat dr Anny Dulskiej (Uniwersytet Nawarry w Pampe-lunie) nosił tytuł *Średniowieczne nekropolie żydowskie w Hiszpanii – stan i perspektywy badań*. Prelegentka oparła się na tezie, że nekropolie są jednym z najobfitszych w treść reliktywów kultury średniowiecznych Żydów sefardyjskich oraz posiadają ogromny potencjał badawczy. Pozyskiwany z nich materiał antropologiczny, archeologiczny i epigraficzny pozwala na odtworzenie historii, obrzędowości i religijności społeczności żydowskiej w dawnej Hiszpanii.

Następnie mgr Bartłomiej Gutowski (UKSW w Warszawie) w referacie pt. *Cmentarze polskie i miejsca pochówku Polaków poza granicami kraju. Stan badań i perspektywy badawcze* zaprezentował analizę badań podejmowanych nad dokumentacją polskich cmentarzy i grobów. Autor wystąpienia przedstawił w sposób syntetyczny stan badań oraz perspektywy badawcze. Większość badań przypada na lata po roku 1989, a pierwszą dużą falę prac dokumentacyjnych możemy datować na lata 90. ubiegłego stulecia.

Jako ostatnia w przedpołudniowej części wystąpień przewidzianych w panelu nr 1 głos miała zabrać mgr Anna Majewska (UŁ), która niestety nie dotarła na obrady konferencji. Jej referat *Nie-ludzcy ocaleni. Nagrobki żydowskie w polskich zbiorach muzealnych* miał dotyczyć elementów przestrzeni cmentarzy żydowskich (głównie kamieni nagrobnych), które często są zarówno składnikami tzw. nie-ludzkiej pamięci, jak i materialnymi nośnikami żywej pamięci.

Tymczasem w prowadzonych równolegle obradach w panelu nr 2 (sala nr 19) zatytułowanym *Cmentarz w tekstach kultury*, prowadzonym przez dr hab. Katarzynę Smyk (UMCS), jako pierwszy został przedstawiony referat mgr Mileny Chilińskiej (UW) pt. *Przestrzeń cmentarza anhelicznego w malarzkiej wizji Witolda Pruszkowskiego*. Z powodu nieobecności autorki został on odczytany przez organizatorów konferencji. Referat dotyczył przestrzeni cmentarnej jako jednego z często wykorzystywanych motywów imaginacyjnych w dorobku Witolda Pruszkowskiego (1846-1896), polskiego malarza i literata drugiej połowy XIX w. Pruszkowski w swojej twórczości inspirował się romantycznym poematem *Anhelli* Juliusza Słowackiego, który niezwykle intensywnie oddziaływał na wyobraźnię twórców modernizmu.

Kolejny referat, dr Magdaleny Grabias (UMCS), zatytułowany *Estetyka, rola i znaczenie cmentarza w kinie grozy na przykładzie twórczości Tima Burtona*, stał się próbą analizy i interpretacji estetyki, roli i znaczenia cmentarza w kinie grozy na przykładzie wybranych filmów amerykańskiego reżysera Tima Burtona (ur. 1958), uchodzącego za jednego z największych ekscentryków Hollywood.

Następnie dr Estera Głuszko-Boczoń (UR) w wystąpieniu pt. *Cmentarz jako „miejsce pojednania” na przykładzie wybranych utworów z literatury niemieckojęzycznej* poruszyła dość istotną tematykę z punktu widzenia literatury niemieckiej. Temat ten jest podejmowany stosunkowo często w powieściach z okresu realizmu niemieckiego, m.in. przez Theodora Fontanego (1819-1898). Autorka odniosła się do twórczości również innych niemieckich pisarzy, np. Tomasza Manna (1875-1955) czy Güntera Grassa (1927-2015), którzy wykorzystywali motyw cmentarza jako miejsca pojednania. Szczególnie ten ostatni w interesujący sposób przedstawił temat cmentarza jako miejsca pojednania zwaśnionych narodów.

Ostatnie wystąpienie w tym panelu było autorstwa mgr Anety Świder-Pióro (UW), która w referacie *„Układam kamyczki na własny grobowiec” – o Juliusza Słowackiego cmentarzu, grobie, pamięci i zapomnieniu* omówiła niezwykle częste w twórczości Juliusza Słowackiego motywy cmentarne. Pojawiają się one w korespondencji, w szkicach, w których poeta projektuje nagrobne pomniki, a także w listach potwierdzających, że Słowacki bardzo często w trakcie swoich podróży odwiedzał miejscowe nekropolie.

Po przerwie obiadowej w panelu nr 3 o nazwie *Ornamentyka i symbolika* prowadzonym przez prof. dr. hab. Jana Adamowskiego głos jako pierwszy zabrał dr hab. Andrzej Trzciniński, przedstawiając pracę pt. *Słowne i ikonizacyjne reprezentacje motywu księgi/książki na nagrobkach żydowskich w Polsce*. Wskazał on, że podstawowym materiałem źródłowym dla prezentowanego zagadnienia są inskrypcje oraz przedstawienia figuratywne na nagrobkach żydowskich na historycznych obszarach Rzeczypospolitej od XIII do XXI w. Słowne motywy występują w całym omawianym okresie, natomiast ikonizacyjne znane są dopiero od początku XIX w. Na końcu swojego wystąpienia prof. Trzciniński wysunął kilka ogólnych wniosków dotyczących analizowanego tematu, m.in. stwierdzając, że motyw książki (księgi) jest ważnym motywem w tradycji i kulturze żydowskiej od czasów biblijnych po współczesne, również często przedstawianym na nagrobkach.

Jako następny wystąpił dr hab. Leszek Zinkow (AIK), który w referacie *Motywy staroegipskie w architekturze polskich cmentarzy. Rekonosans badawczy* omówił symbolikę egipską włączaną w programy ikonograficzne architektury sepulkralnej, zwłaszcza w XIX i początkach XX w. Jak przedstawił to prelegent, najczęściej implementacja tych motywów odbywała się na drodze skojarzeń dziedzictwa cywilizacji egipskiej z aspektami śmierci i wieczności. Na tle takiego kontekstu kulturowego autor zasygnalizował obecność podobnych zjawisk w architekturze polskich cmentarzy, zwłaszcza Warszawy i Krakowa. Oglądając bogaty materiał graficzny, zgromadzeni na sali słuchacze dowiedzieli się o kwestiach deformacji, reinterpretacji czy dezinterpretacji egipskich motywów i symboli, które znalazły swoje miejsce w uniwersum wyobrażeń nowożytnych.

Kolejne wystąpienie w tym panelu było autorstwa mgr Katarzyny Stańczuk (Muzeum im. Jacka Malczewskiego w Radomiu). Autorka w referacie pt. *Ornament popielnicy jako element pochówku? Przyczynek do rozważań nad stylistyką zdobnictwa ceramiki kultury lużyckiej na podstawie materiałów z regionu radomskiego* przedstawiła zagadnienie z postawionym w tytule pytaniem. Wynika to z faktu, że kultura lużycka, która jest jedną z kultur archeologicznych o największej obfitości występowania bardzo zróżnicowanego i bogatego zdobnictwa, na ziemi radomskiej posiada zdecydowanie mniej stanowisk sepulkralnych z ornamentowaną ceramiką niż w innych regionach naszego kraju.

Ostatnie wystąpienie w tej części konferencji było autorstwa mgr. Macieja Ratajczyka (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu). Prelegent wystąpił z pracą pt. *Cmentarz a religia i kultura karaimów polsko-litewskich*. Wystąpienie autora skupiło się na prezentacji wybranych zagadnień dotyczących funkcji, jaką pełnił cmentarz pośród członków mniejszości karaimskiej. Maciej Ratajczyk oparł swoją analizę na badaniach przeprowadzonych na cmentarzach znajdujących się na terytorium Ukrainy (Halicz) i Litwy (Troki, Nowe Miasto). Ciekawym aspektem wystąpienia były uwagi na temat karaimskiej kultury, o której możemy się dowiedzieć poprzez studiowanie nekropolii tej mniejszości, a w szczególności inskrypcji nagrobnych zapisanych w języku hebrajskim.

Równoległe z prowadzonymi obradami w panelu nr 3 uczestnicy panelu nr 4 (nazwa panelu: *Konflikty pamięci*) pod kierunkiem dr Teresy Klimowicz dyskutowali nad interesującymi zagadnieniami. Prof. dr hab. Joanna Ostrowska (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) w referacie *Cmentarze wojenne jako performatywy* podjęła temat praktyk obramowywania cmentarzy wojennych kontekstem mającym uczynić z nich antywojenne performatywy. Taką rolę miały odgrywać m.in. niemieckie cmentarze z czasów II wojny światowej. Prelegentka odniosła się również do cmentarzy wojennych z okresu I wojny światowej, które są świadectwem wielokulturowości Europy. Geograficznie prof. Ostrowska poddała analizie wojenne nekropolie z terenu Francji, Belgii i Polski.

Kolejny referat autorstwa dr. Rafała Niezgody pt. *Cmentarz jako miejsce transgresji, ezoteryzmu i erotyzmu* był wyzwaniem rzuconym tradycyjnemu postrzeganiu roli cmentarza w szeroko rozumianej kulturze. W polskiej świadomości i kulturze cmentarz jest traktowany jako miejsce święte, godne czci i chronione przed wszelkiego rodzaju profanacją. W innej formie rola nekropolii jest przedstawiana w kulturach zlaicyzowanych, np. we Francji, gdzie według autora zakorzeniona od czasów rewolucji laicyzacja pozbawiła cmentarz jego *stricte* religijnych kontekstów. Odsakralizowanie francuskiego cmentarza stworzyło przestrzeń ponownej reinterpretacji śmierci i sposobów jej przeżywania. W ten sposób

nekropolia stała się miejscem nowych interpretacji, symboli, motywów i skłaniała do przełamania tabu.

Następnie głos zabrała dr Joanna Szymoniczek (Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie), która w referacie pt. *Spoleczności lokalne wobec niemieckich grobów wojennych z okresu II wojny światowej w Polsce. Analiza uwarunkowań historycznych, aspektów prawnych, etycznych oraz czynników społecznych i psychologicznych* dotknęła newralgicznego problemu, jakim jest wzajemne zrozumienie, dające prawo agresorowi i okupantowi do pielęgnowania pamięci poległych. Kontekstem wystąpienia dr Szymoniczek było wspólne oświadczenie Tadeusza Mazowieckiego i Helmuta Kohla z 14 listopada 1989 r. regulujące sprawę budowy niemieckich cmentarzy z okresu II wojny światowej na terenie Polski.

Ostatni referat przed przerwą autorstwa mgr Anji Franczak (Uniwersytet w Hildesheim) dotyczył aktualnych trendów w pochówku, jakie występują w Europie Zachodniej (tytuł wystąpienia: *Grób pod drzewem. O trendach naturalnych pochówków w Niemczech i Wielkiej Brytanii*). Prelegentka przedstawiła rosnącą tendencję pochówków w lasach, gdzie prochy zmarłych składane są w biodegradowalnych urnach przy korzeniach drzew. Podobnie na terenie Zjednoczonego Królestwa obserwujemy wzrastającą liczbę tzw. „Natural Burial Grounds” (tereny naturalnego pochówku), co oznacza, że w miejsce lakierowanych trumien stosowane są tam modele z materiałów naturalnych, jak np. wiklina. Na takich cmentarzach nie ma nagrobków, a możliwość dekoracji grobu jest mocno ograniczona, aby otoczenie utrzymało przyrodniczy charakter.

Grupa prelegentów w panelu nr 5 spotkała się w ramach dyskusji *Cmentarze wojenne*. Moderatorem tej części konferencji była dr Anna Wiernicka. Jako pierwszym oddała głos dr Joannie Wawrzyniak i mgr. Romanowi Szlązakowi (UKSW), którzy w referacie pt. *Cmentarze wojenne Puszczy Białowieskiej – pamięć miejsca i tragedii* przedstawili zlokalizowane na terenie Puszczy Białowieskiej miejsca pochówków będące świadectwem nowożytnych i współczesnych konfliktów zbrojnych. Wyniki prezentowanych badań związane są z realizacją przez autorów referatu projektu Narodowego Centrum Nauki pt. *Dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze Puszczy Białowieskiej*.

Następnie głos zabrał mgr Paweł Ajdacki (Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Wawer m.st. Warszawy), który w referacie pt. *Cmentarze bitwy warszawskiej 1914 r. Stan zachowania, konserwacja, ochrona, problemy i rozwiązania* dokonał analizy kilkudziesięciu cmentarzy położonych pomiędzy Warszawą, Grójcem i Wisłą. Na tych nekropoliach spoczywają przede wszystkim żołnierze armii rosyjskiej i niemieckiej polegli bądź zmarli z ran w październiku i listopadzie 1914 r. w trakcie ofensywy niemieckiej 9 Armii próbującej zdobyć Warszawę.

Temat cmentarzy wojennych był kontynuowany przez kolejną prelegentkę mgr Jolantę Aniszewską (Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Stargardzie). W swoim wystąpieniu pt. *Dwa cmentarze wojenne i ich miejsce w sporze o pamięć w powojennym Stargardzie* poruszyła ona temat pamięci o poległych żołnierzach z okresu I i II wojny światowej na terenie Stargardu. Na terenie tych cmentarzy odniesienia do przeszłości i pamięci o poległych mieszały się z ideologią, a obecnie interpretacją historyczną.

Ostatnim wystąpieniem w tej części sesji był referat mgr. Tomasza Woźnego (Stowarzyszenie „Cruce Galicie”, Stowarzyszenie „Studnia Pamięci”) pt. *Austro-węgierskie cmentarze wojenne z lat 1914-1918*. W wystąpieniu prelegent omówił charakterystyczne cechy austro-węgierskiego grobownictwa wojskowego, którego najlepszym przykładem na obszarze Polski jest unikalny kompleks cmentarzy wojennych na terenie dawnej Galicji.

Tymczasem równolegle uczestnicy panelu nr 6 w trakcie minisesji *Konserwacja i ochrona* prowadzili ożywione dyskusje moderowane przez mgr Monikę Tarajko (UMCS). Pierwszy referat był autorstwa prof. dr. hab. Wiesława Procyka (Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie). W wystąpieniu zatytułowanym *Cmentarz Powązkowski w Warszawie – otwarta księga problemów ochrony zabytków sztuki funeralnej* omówił on efekty i historię współpracy Społecznego Komitetu Opieki nad Starymi Powązkami i warszawskiej Akademii Sztuk Pięknych, która trwa od połowy lat 70. ubiegłego stulecia.

Kolejny referat został wygłoszony przez mgr Agnieszkę Nieradko (Komisja Rabiniczna ds. Cmentarzy, Fundacja Zapomniane). W swoim wystąpieniu (*Zakres i cele działalności Komisji Rabinicznej ds. Cmentarzy*) prelegentka omówiła zasady funkcjonowania Komisji Rabinicznej ds. Cmentarzy. Wystąpienie miało charakter praktyczny, gdyż zostały przedstawione główne zagrożenia dla żydowskich cmentarzy oraz kierunki, które dają szansę na przetrwanie zabytkowych nekropolii.

Następnie mgr Piotr Owczarek (Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie) w referacie pt. *Nagrobki na cmentarzu tatarskim w Studziance – prace badawcze i konserwatorskie w latach 2017-2018* mówił o założonym w XVII w. cmentarzu tatarskim w Studziance. Nekropolia ta stanowi interesującą atrakcję turystyczną, a zachowane tam nagrobki są świadectwem wielokulturowej historii dawnej Rzeczypospolitej.

Pierwszy dzień konferencji zakończyło wystąpienie lic. Tomasza Ryrycha (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie) pt. *Cmentarze ewangelickie na terenie zachodniej Galicji*. W referacie na tle samych nekropolii ewangelickich (w Stadłach, Gawłowie, Wieliczce i Nowy Sączu-Dąbrówce) została poruszona historia społeczności niemieckich na terenach historycznie przynależących do zachodniej Galicji. Co ciekawe,

ostatni pogrzeb na ewangelickiej kwaterze w Wieliczce odbył się na początku 2019 r.

Następnego dnia podczas obrad panelu nr 7 (*Dziedzictwo i pamięć*) prowadzonego przez dr. Jana Kutnika (KUL) jako pierwszy wystąpił prof. dr hab. Jerzy Kołacki (UAM). W swoim referacie pt. *Przywracanie pamięci o protestanckim dziedzictwie kulturowym: cmentarze ewangelickie w Wielkopolsce* poruszył interesujące zagadnienie naukowych eksploracji wokół protestanckiego dziedzictwa kulturowego, które reprezentują głównie ewangelickie cmentarze w Wielkopolsce.

Kolejną prelegentką, mgr Monika Tarajko, w prezentacji pt. *70 lat po Caninie. Pamięć i nie-pamięć a cmentarze żydowskie Lubelszczyzny* nawiązała do postaci Mordechaja Canina, dziennikarza i korespondenta nowojorskiego „Forwerts”, który w latach 1945-1947 podróżował po Polsce, dokumentując ocalałe ślady historii i Zagłady Żydów. Autorka, na podstawie zgromadzonych materiałów i przeprowadzonych badań, omówiła rodzaje upamiętnień, prawne i praktyczne formy ochrony nekropolii żydowskich oraz stopień ich wykorzystania w edukacji kulturowej, turystyce i genealogii. Ma to posłużyć próbie porównania stanu obecnego z danymi i opisami zarejestrowanymi przez Mordechaja Canina.

Następną osobą, która zabrała głos, była mgr Monika Plata (SWPS Uniwersytet Humanistyczno-Społeczny). W swoim wystąpieniu pt. *Cmentarze zakaźne dawnej Warszawy* poruszyła temat epidemii, które od zarania ludzkości towarzyszyły człowiekowi i były związane ze zmarłymi oraz pochówkami. Autorka skupiła się na epidemiach, które dotykały Warszawę i powodowały fundowanie cmentarzy. Do dziś w architekturze Warszawy odnaleźć można obiekty bezpośrednio związane z epidemiami, np. cmentarz choleryczny na esplanadzie Fortu Śliwickiego, cmentarz zadżumionych na Starym Bródnie, Szpital Wolski przy ul. Płockiej czy kapliczki dziękczynne za ocalenie z zarazy.

Ostatni w tym panelu wystąpił mgr inż. Waldemar Wigłusz (Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Przemyśle) z referatem *Jak uratowałem/nie uratowałem cmentarz/a w Przemiuólkach*. Autor dokonał opisu cmentarza w Przemiuólkach koło Żółkwi oraz przedstawił historię uratowania od zapomnienia tej nekropolii.

Równolegle trwały obrady panelu nr 8 (*Językowy obraz cmentarza*), gdzie dyskusję moderował prof. dr hab. Jan Adamowski. Jako pierwszy głos zabrała dr hab. Agnieszka Szczaus (USz), przedstawiając referat pt. *Językowy obraz kobiet w inskrypcjach nagrobnych z cmentarza na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem*. Celem wystąpienia była analiza inskrypcji na cmentarzu na Pęksowym Brzyzku w Zakopanem (Stary Cmentarz, Cmentarz Zasłużonych) poświęconych kobietom i na tej podstawie rekonstrukcja językowego obrazu kobiet wyłaniającego się z epitafiów.

Kolejna prelegentka, dr Agata Rybińska, w pracy pt. *Żydowskie modlitwy za zmarłych w przestrzeni cmentarza (analiza tekstów z XIX w.)*, zaprezentowała zróżnicowanie gatunkowe oraz specyfikę żydowskich modlitw za zmarłych odmawianych na cmentarzach. W referacie autorka przede wszystkim skoncentrowała się na omówieniu dziewiętnastowiecznych modlitw, których nie analizowano dotychczas w polskojęzycznych badaniach.

Następnie mgr Małgorzata Cetra (UwB) przedstawiła referat pt. *Imiona męskie w inskrypcjach nagrobnych cmentarza prawosławnego w Hajnówce*. Tematem przewodnim wystąpienia był repertuar imion męskich z jednego z dwóch dużych cmentarzy Hajnówki, która jest miastem wielowyznaniowym i wielonarodowym. W Hajnówce, gdzie znajduje się zarówno duży cmentarz prawosławny, jak i katolicki, wyznanie nie zawsze decyduje o miejscu pochówku. Podobnie istotne są również względy rodzinne, gdyż w mieście małżeństwa i rodziny mieszane są częstym zjawiskiem.

Na zakończenie tej części sesji mgr Viktoriia Cherniak (UW) omówiła w pracy *Polskie napisy nagrobne w kilku miejscowościach na Żytomierszczyźnie* polskojęzyczne napisy nagrobne z cmentarzy Dowbysza, Berdyczowa, Nowego Zawodu i Pokostówki, w szczególności ich stronę językową (tj. tekstów nagrobnych), jak również zjawiska graficzne, fonetyczne oraz morfologiczne. Autorka dokonała także interesujących interpretacji epitafiów i dedykacji znajdujących się na nagrobkach.

Po przerwie, w panelu nr 9 (*Świadectwa i źródła historyczne*) prowadzonym przez dr. hab. Adama Kopciowskiego (UMCS), pierwsze wystąpienie autorstwa dr Anny Wiernickiej było zatytułowane *Turkułowi Ministrowi i Sekretarzowi Stanu Królestwa Polskiego dzieło pod tytułem Fedon (...). O zapisach testamentowych żydowskich mieszkańców Warszawy w XIX wieku*. Autorka w trakcie wystąpienia podjęła się próby udowodnienia, że testamenty stanowią wyjątkowo cenne źródło w badaniach nad historią życia codziennego.

Następnie dr inż. Anna Majdecka Strzeżek (Pracownia Architektury Krajobrazu) w pracy *Historyczne cmentarze jako wyróżniki krajobrazu kulturowego* przedstawiła instytucję cmentarza w kontekście specyficznej grupy założeń ogrodowych, których celem jest zachowanie i przywoływanie pamięci. Pod wpływem różnych epok historycznych i kultur położone w różnych regionach cmentarze stanowią ważny oraz łatwo rozpoznawalny element krajobrazu.

Później mgr Kamila Oleszczuk-Kasperek (KUL) w referacie *Nagrobki unickie i prawosławne na cmentarzu w Łomazach jako pamiątka wielokulturowości wsi, która była miastem* omówiła na tle dziejów Łomaz (nieopodal Białej Podlaski), obecnie wsi, a niegdyś miasta lokowanego na prawie magdeburskim, dziedzictwo miejscowego cmentarza komunalnego, który jest świadectwem wielokulturowej historii tego regionu. Do dzisiaj

zachowały się na miejscowym cmentarzu groby unickie i prawosławne, które stanowią niezwykle źródło informacji o przeszłości.

Ostania głos w tym panelu zabrała mgr Justyna Karkus (UŁ), przedstawiając w referacie *O czym mówią umarli – cmentarz jako źródło wiedzy o dawnym człowieku* zagadnienia wchodzące w ramy niezbyt znanej, ale interesującej dyscypliny naukowej: antropologii biologicznej. Jest to nauka zajmująca się badaniem człowieka w czasie i przestrzeni. W tym kontekście dawne cmentarze odkrywane i badane podczas wykopalsk archeologicznych stanowią cenne źródło wiedzy o dawnych kulturach i społecznościach.

W panelu nr 10 (*Językowy obraz cmentarza*) moderujący wystąpienia prof. dr hab. Jan Adamowski jako pierwszej oddał głos dr Marioli Tymochowicz (UMCS). Prelegentka w pracy pt. *Ubiór zmarłego – symbolika i przemiany (na materiale z Lubelszczyzny)* na podstawie materiałów etnograficznych pozyskanych z terenu woj. lubelskiego omówiła poszczególne rodzaje ubiorów uwzględniające płeć, wiek zmarłego, a także przyjęte wierzenia towarzyszące czynności ubierania. Ponadto autorka wspomniała o symbolice stosowanych kolorów przy doborze odzieży na pochówek.

Jako kolejna głos zabrała dr Joanna Wawrzeniuk (UKSW), która w wystąpieniu *Duchowa i materialna rola przewodów i radunicy – przykłady z polsko-białoruskiego pogranicza* przedstawiła zwyczaj wiosennego wspominania zmarłych w polskich przewodach i białoruskiej radunicy. Są to święta, które w kalendarzu chrześcijan wschodnich zajmują ważne miejsce i bezpośrednio wiążą się z kulturą pogrzebową.

Następnie dr Łukasz Burkiewicz (AIK) w referacie *Rola cmentarza w timurydzkiej kulturze pogrzebowej. Kilka uwag na podstawie kastylijskiej kroniki Ambasada do Tamerlana (1403-1406)* zaprezentował wybrane wątki dotyczące timurydzkiej kultury pogrzebowej, które wynikają z kastylijskiej relacji podróżniczej *Ambasada do Tamerlana*. Wśród przedstawicieli świata łacińskiego kultura pogrzebowa świata timurydzkiego mogła wzbudzać szok kulturowy, w szczególności swoista pogarda dla przeciwnika, w zasadzie zaś dla jego ciała (np. wieże z ludzkich głów budowane dla przestrogi, jak i dla wyrażenia pogardy wobec przeciwnika). Z drugiej zaś strony pojawiały się wzbudzające podziw mauzolea (najczęściej w formie meczetów), które podkreślały rolę zmarłych krewnych dla Tamerlana.

Jako ostatni w tym panelu głos zabrał mgr Marcin Stańczuk (Muzeum Wsi Radomskiej w Radomiu) z referatem zatytułowanym *Zwyczaj i wierzenia związane ze śmiercią, pogrzebem i cmentarzem w regionie radomskim*. Prelegent w swoim wystąpieniu odniósł się do zanikających zwyczajów i wierzeń łączących się ze śmiercią, pogrzebem i cmentarzem w regionie radomskim, czyli w obszarze określonym rzekami Wisłą, Pilicą, Kamienną, Drzewiczką oraz zamkniętym przez Garb Gielniowski.

Na zakończenie konferencji jej organizatorzy (prof. dr hab. Jan Adamowski, dr Teresa Klimowicz, dr Jan Kutnik, dr Agata Rybińska, dr Mariola Tymochowicz, mgr Monika Tarajko) podziękowali wszystkim uczestnikom za udział. Uczestnicy sesji mieli okazję wysłuchać interesujących wystąpień i dyskusji na temat cmentarza jako tekstu kultury. Ta ciekawa koncepcja, której podołali zaproszeni prelegenci, przyniosła szeroką dyskusję nad nekropoliami w aspekcie materialnego i niematerialnego dziedzictwa. Ponadto sesja dostarczyła inspiracji w różnych kontekstach: historycznym, filologicznym, społecznym, kulturowym i innych, takich jak również wielokulturowość. Co ważne, wskazano także nowe perspektywy badawcze.

Tematyka przedstawionych referatów okazała się na interesująca nie tylko dla samych prelegentów, lecz również dla studentów licznie wypełniających obydwie sale, w których jednocześnie toczyły się obrady. Organizatorzy konferencji przewidują publikację wygłoszonych referatów. Po formalnym zakończeniu naukowej części konferencji organizatorzy zorganizowali wydarzenia towarzyszące w postaci spaceru po cmentarzach lubelskich.

Łukasz Burkiewicz – kulturoznawca, historyk i ekonomista kultury. Adiunkt w Instytucie Kulturoznawstwa Akademii Ignatianum w Krakowie. Jego zainteresowania naukowe są związane z dziejami kultury państw basenu Morza Śródziemnego w średniowieczu i epoce nowożytnej. Zajmuje się również podrózkami średniowiecznymi. W kręgu jego badań znajdują się ponadto kwestie związane z zarządzaniem, marketingiem i ekonomiką kultury. Dyrektor projektów wsparcia czasopism w Akademii Ignatianum w Krakowie. Redaktor naczelny „Perspektyw Kultury”.